

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Adalékok Pápa város zenetörténetéhez I. (A pápai magyar fegyveres polgárság zenekara 1814-ben).

Pápa privilegizált mezőváros a szabad királyi városokhoz hasonlóan belső és külső tanácsból (választott községből) álló önkormányzatot épített ki a XVIII. század végén. A testületek működését a lakosság elenyésző kisebbségét alkotó polgárok határozták meg, akik más mezővárosoktól, városoktól — például Nyíregyházától, Nagykanizsától, Szekszárdtól eltérően — csupán a kézművesek és kereskedők közül kerültek ki.¹ A polgárjog megszerzése feltétele volt a politikai jogok gyakorlásának, a privilégium biztosította előnyök (pl. harmincadvám) élvezetének, bár arra a XIX. században már nem minden polgári foglalkozású személy törekedett.²

A polgárok kötelezettségei közé tartozott az egyenruha és a fegyver viselése, a rendszeres fegyvergyakorlás, mely alól csak a városi tanács adhatott felmentést. A katonai szolgálatra alkalmatlanok pénzzel váltották meg magukat. A közbiztonság fenntartását szolgáló polgári fegyveres testület Pápan két századból állt; az egyiket a magyar, a másikat a német polgárok alakították. A katonai mintára szervezett fegyveres polgárőrség több évtizedig működött, mígnem 1848. május 26–27-én a nemzetőrségbe olvadt, s ezzel megszűnt.³

A Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtának Kézirattárában O.469 raktári szám alatt őrzik a pápai magyar fegyveres polgárság vegyes jegyzőkönyvét, amely értékes adatokat tartalmaz a fegyveres polgárság 1848 előtti működésére vonatkozóan. A jegyzőkönyv nem ismeretlen a történe-

¹ Pápan a várostörténeti kutatás a polgárság társadalomszerkezetét korábban nem vizsgálta. A (hiányos) polgárfelvételi adatok és tanácsi jegyzőkönyvek szerint 1794–1847 között a polgárok 87%-a a kézművesek, 12%-a a kereskedők, 1%-a az uradalmi alkalmazottak, bérlők közül került ki. Az önkormányzati hatalmat a polgárok gyakorolták, a várost 1795-től egy 12 tagú belső tanács és egy 40 tagú electa communitas (választott község) igazgatta. Vö. HUDI József: Vera (nem csak) a városban. Rendi társadalom – polgári társadalom: supplementum. (Szerk.: Á. Varga László) Salgótarján, 1995. 95–106., különösen 104.

² A magyarországi városi társadalom átalakulásáról átfogó képet ad BÁCSEKAI Vera: Városok Magyarországon az iparosodás előtt. Budapest, 2002. 123–162.

³ MOLNÁR András: A pápai nemzetőrség 1848 tavaszán. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18/1986. Veszprém, 1987. 485.

szek körében, többen felhasználták adatait, de részletes vizsgálatára mind-
eddig nem került sor.⁴

A fennmaradt, 24,5 cm x 40 cm nagyságú, téglalap alakú kötet címlapján a *Magyar Fegyveres Polgárság lajstroma* felirat, míg a gerincén a *Fegyveres Kék polgárság Jegyző könyve 1812–1828. 1847-ig* felirat olvasható, valójában csak 1837-ig vezették. A félbőr kötésű jegyzőkönyv két szabályzatot (1813, 1837), tagnyilvántartást, pénztári számadást, kántorgyűlési jegyzőkönyvet és egyéb feljegyzéseket tartalmaz.

Az 1812-es év nem a magyar fegyveres polgárság történetének kezdete — hiszen az korábban is működött —, hanem a rendszeres adminisztrációé. Az első, 1813. március 16-án elfogadott szabályzat bevezetőjéből megtudjuk, hogy azt megelőzően a magyar fegyveres polgárságnak nem volt sem instrukciója, sem tagnévsora, sem írásbeli ügyintézése. E hiány pótlására, „a késő maradékoknak emlékeztére” vezették be a jegyzőkönyvet, szabályozták a testület működését, rendszeresítették a zenekart, amely a polgárság nyilvános fellépéseinek a zenét szolgáltatta.

A muzsikusról már az 1812 tavaszán megkezdett gyakorlatozásokor szó esik, hiszen minden „exertzérozáson” jelen voltak, a zenekar tagjait azonban csak a jegyzőkönyv 3. oldalán olvasható szerződésből ismerjük meg név szerint. A szerződés azért volt számukra fontos, mert — anyagi felelősség mellett — lehetővé tette, hogy maguknál tartsák a hangszereket, s így a muzsikálásból egy kis mellékjövedelemre is szert tegyenek. A szerződés a következő⁵:

Alul írottak, minekutánna az érdeemes forma ruhás magyar polgárság tsinosséttására, magunkat mindennémüi musikát illető szolgálatokra, és kötelelességekre fel szenteltük volna, továbbra is, ha tsak különössen, és egyenként a frissességgel meg áldotva lévén, és más szorossabb kötelelesség visza nem tart, mind annyiszor, valahányszor a kötelelességre a fő tisztség⁶ által meg hivattatunk, mind annyiszor ki állani magunkat kötelezzük, jól tudván továbbra azt is, hogy az érdeemes forma ruhás polgárságnak nem tsak iparkodása hanem summás költségével szereztettek a' musikai szerek; azok pedig részint bővebbi tanulás, részint haszon keresés végett kezűnkre birottatott, hogy azok a' maga qualitássába⁷ meg maradhassanak, és el ne veszenek, ha általunk azokba kár tétetnék, és haszna vehetetlenekké tétetnének, mindazokat

⁴ MITHAY Sándor: A pápai fegyveres polgárság. = Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XII. (Szerk.: Hadnagy László) Veszprém, 1986. 43–52. MOLNÁR 1987. 477–490.

⁵ A szöveget a köznevek kisbetűs átírásával közöljük, a zenekari tagok neve után tett későbbi bejegyzéseket jegyzetben jelezzük.

⁶ A ség képző kétszer szerepel egymás után.

⁷ qualitas (latin) = minőség

tulajdon költségeinken meg javéttatni, avagy inkább helyettek más ujjabb, és alkalmatossabbakat a becsületes compagnia⁸ számára meg szerezni magunkat ezzel le kötjük, nevezetesen pedig:

Lenartits István m. k.⁹ Uj fagótt egy.¹⁰

Péntek Károly m. k. Egy fagóth.¹¹

Greger István m. k. Egy rövid trombita, és egy pósta síp.¹²

Vitze Imre m. k. Egy C. Klarinét.

Gréger Mátyás m. k. Egy C. klarinét.

Schranitz József m. k. Egy F. klarinét.¹³

Limperger János m. k. Egy valdhorn.¹⁴

István Péter m. k. Egy valdhorn.

Puha József m. k. Egy hoszu trombita.

Kertész Lipold¹⁵ m. k. Egy hoszu trombita¹⁶ és B. klarinét.

Frantz Ferentz m. k. Egy B. klarinét.¹⁷

Klagl György m. k. Egy öreg dob.¹⁸

Rozmarits József. Kis pergő dob.

Schatler András x. m. k. Egy török tsörgető.¹⁹

A' Kapel mester²⁰ urnál, Kiss Józsefnél egy B. klarinét.

Hogy a fentirtt musikai szerekrül a nevezett musikusok magokat le kötven, és előttem azt részént a magok kezeikkel keresztelték, rész szerént azt meg billegezték, ezzel meg ismére.

Pápán Septemb[er] 4-én 1814.

⁸ compagnia = társaság

⁹ m. k. = maga kezével

¹⁰ A fagottra vonatkozó feljegyzés más kéztől származik.

¹¹ Későbbi hozzátoldás: *Ovét és egy új.*

¹² Későbbi hozzátoldás: *Meg holt.*

¹³ Későbbi hozzátoldás: *D. és C. klarinét.*

¹⁴ Waldhorn (német) = vadászkiürt

¹⁵ Leopold, Lipót

¹⁶ Később a trombita helyére beírva: *Volthorn.*

¹⁷ Későbbi változás miatt átvitva: *Egy új C. klarinét.*

¹⁸ Későbbi kéz Klagl nevét áthúzta és a hangszer után egy másik zenekari tag nevét írta be: *Shattler András.*

¹⁹ Későbbi kéz Schatler nevét áthúzta és a hangszer után az új tag nevét írta be: *Horváth Sándornál.* Schatler neve mellett, a jegyző által írt m. k. előtt vastagon rajzolt X szerepel, vagyis a többiektől eltérően nem tudott írni.

²⁰ Kappelmeister (német) = karmester, a jegyzőkönyv szerint Pápa vidéki tájszólásban „banda mester ur”. A hiányos adatok szerint a zenekarvezetők: Kiss József (1812–13) strázsa-mester, Kutasy Ferenc „banda mester” (1822), Dikai Ferenc (1826–1827) „banda mester”, Szabó Ignác „banda mester” (1828. február 3-án választották meg Dikai helyére.) A jegyzőkönyvben 1828 utáni személyi adatok nem szerepelnek.

Orsolits m. k.
Priv[ilegizált] Pápa városának jegyzője,
és osztályos biztos.²¹

[Utólagos feljegyzések átvett hangszerekről:]

Sándor József kétt rézz banda tányér.

Johan Shule Paull²² új rövid trombita.

Satler Andrásnál nagy dob.

A várossal kötött szerződésből kiderül, hogy a zenekar 14 tagja Kiss József vezetésével működött, s később további két taggal egészült ki. A zenekarban a csörgő, síp, trombita mellett doboknak, klarinétoknak, vadászkürtöknek volt szerepe.

A zenekar összetétele azt bizonyítja, hogy a polgárok masírozásakor hagyományos, ún. *törökös zenét* játszottak. Az úrnapi körmeneteken, főispáni beiktatásokon kívül részt vettek az Esterházyak és a polgárok temetésén. A magyar fegyveres polgárság 1813-ban elfogadott szabályzata nem tért ki a nyilvános szereplésekre, a Belsőváros tanácsa által a „kebelbéli fegyveres polgárság részére” 1837-ben kiadott egységes Rendszabások viszont a polgárok temetésén, a feltámadási és úrnapi „tisztelkedésen” kívül minden más felvonulást tiltottak, illetve városbírói vagy tanácsai engedélyhez kötötték. Az egyházi liturgiához való kötődés mutatja, hogy a városi polgárság az ellenreformáció óta a katolikus felekezethez tartozott, protestáns hosszú ideig nem is lehetett céhtag.²³

A legkorábbi feljegyzés szerint 1812-ben március 24-én kezdték meg a gyakorlatozást, húsvétkor, majd úrnapiján (május 28-án), illetve az azt követő vasárnapon szerepeltek a muzsikások, melyért egy-egy alkalommal 6–6 icce bort kaptak.²⁴ 1815-ben húsvétkor 7 forint 14 krajcárt költöttek a muzsikusokra, „úr napi ebédkor” 30 icce bor fogyott el, melyért 10 forintot fizettek. Ugyanebben az évben a cseklézi ághoz tartozó gróf Esterházy József

²¹ Orsolits János 1802-ben már városi aljegyző, később jegyző, s jegyzőként a magyar fegyveres polgárság tanácsai felügyelője, biztosa volt. 1818-tól már nemes Szeredi Kovács Erazmus töltötte be a jegyzői tiszteket. Vö. HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. 171. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)

²² Később a név elírva: *Ki mult*.

²³ A plébánia történet szerint a XVII. század második felében a földesúr, mint a céhek fő atyamesterének és a szerzeteseknek „áldásos működése következtében a pápai polgárság színe-javát képező céhbeliék is ujra az igaz katolikus egyház tagjaivá lesznek”, 1717-ben az egyik folyományként a céhek tisztán katolikusok mesterekből állnak. Vö. KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908. 71.

²⁴ Egy icce = 0,84 liter.

édesapjának „temetési pompájo alkalmatosságával” is kivonultak, a gróf szolgálatukat 75 forinttal jutalmazta. Az ilyen alkalmakat „bandériumi szolgálat”-nak is nevezték.

A testület 1816-ban fogadalmat is tett, melyet feljegyeztek: *Anno 1816^k esztendőben Junius holnapnak 23^k napján meg tartotuk az öreg templomban az offertóriumos misét melnek tovább is esztendőnként meg tartásáro az érdemes compánia az érdemes tanáts engedelmből ajánlo minden esztendőben etzer az az úr nap után második vasárnapon.*

A zenekar hangszereit a polgárok adományaiból, illetve a fegyveres testület pénztárából fedezték. A jegyzőkönyvekben található éves számadásokból kitűnik, hogy a hangszerek beszerzését már 1812–1813-ban megkezdtek. Ekkor a „musikuskok csinosittására, és a muzsikabéli eszközöknek megszerzésére” 108 forint 20 krajcárt fordítottak, s mulatságra is elment 39 forint 42 krajcár. 1814. március 10-én „két görbe trombitáért, és egy C. klarinetért” 66 forintot adtak, a júniusi pesti vásárkor vettek egy trombitát és két klarinétot 40 forintért, melyeknek hazahozatásáért további 2 forintot fizettek.

Az 1815. évi számadásban a hangszerek beszerzésére és javítására vonatkozóan is találunk adatokat. A „musikához való” két réztányért 1815 első negyedévében szereztek be 20 forintért, egy pót klarinétot ugyanakkor 32, egy „pikolát” és néhány kottát 6 forintért hoztak (valószínűleg Győrből). Május 24-e után jegyezték fel, hogy a győri vásárkor összesen 164 forintért vettek egy réz csergőt, fagottot és „pikolát”. Ebben az évben Kálmán Tamás is jótékonykodott: ajándékba csináltatott egy dobót, melyet azonban alkalmatlannak találtak, s ezért 22 forintért eladták.

A muzsikuskok egyenruhájára 1812 óta költöttek. 1815-ben a trombitás egyenruháját az év elején készítették. A mentéhez és nadrághoz két réf (rőf) posztót használtak fel (16 ft), mindkettőt zsinórozatták (10 ft); a mentét gombokkal díszítették (4 ft), készítésekor kék gyolcsot és selyemdíszítést használtak (3 ft), vagyis összesen 33 forintba kerültek. Később a muzsikuskok számára vett 12 réf selyem paszomántért 2 forint 18 krajcárt, a csákójukhoz vett 4 előbőrért 6 forintot fizettek. A muzsikuskok süvegét vitézkötéssel díszítették, egy vitézkötés 2 forintba került.

Először 1814-ben említették, hogy a muzsikuskok „tanullása alkalmatosságával” több ízben költségek merültek fel. 1815-ben március 23-án jöttek össze először próbára, ezután többször gyakoroltak Balogh József századparancsnoknál (commendánsnál), más alkalommal Gréger Istvánnál, de előfordult, hogy a Fehér Malomnál „volt költség a musikuskokra” (5 ft 12 krajcár). Egy-egy alkalommal 7–17 icce bor fogyott, iccét 16 krajcárral számítottak.

ták.²⁵ 1815. május 21-én a város határában, a Győri út mellett lévő Kálváriánál gyakorlatoztak. Ezen a napon készült el a század aranybojtos zászlaja „fehér selem damaskbul” mintegy 400 forintos költséggel.²⁶ Május 24-én, úrnapiján, már az új zászló alatt vonultak fel, utána a parancsnoknál gyűltek össze, ahol a muzsikások is felléptek.

A muzsikások fáradságukért időnként pénzt is kaptak. Az 1815. december 31-én tartott szokásos ún. kántor ülésen „musikusi bér” címen az 1814–1815. évre 24 forintot fizettek ki a pénztárból.

Az 1814-ben megszervezett zenekar a pápai magyar fegyveres polgárság öntudatát, identitását évtizedeken át méltó módon reprezentálta a város nyilvánossága előtt. De nemcsak a fegyveres polgároknak volt önálló zenekara, a zenélés a segédek körében is népszerű volt. Az 1816–1820 között Pápán inaskodó Francsics Károly borbélymester így írt a legénybandák szerepéről: *Szükséges megjegyezni, hogy akkor Pápán kilencen valának a borbélysegédek, és mindegyik játszott valami muzsikai eszközt; ezekhez járult még az, hogy a Pápán létező porcelángyárból pár cseh születésű fiatal segédek, kitűnő jó muzsikások, csatlakoztak hozzájuk. Ennek következtében egy oly hatalmas zenebanda kerekedett belőlük, hogy végtére oly nevezetes, kapós bandává vált a csak közönségesen úgynevezett „borbély banda”, hogy a városban talán igen kevés úri házak voltak még, ahol már a „borbély banda” meg ne fordult volna; házi mulatságokban nem is volt egész az egész, ha csak a „borbély banda” nem muzsikált. Minden héten kétszer, hétfőn és csütörtökön, utcából utcába mentek kottaasztalokkal, hozzátartozó lámpásokkal, melyeket mi, inasok hordtunk utánok [...] Igen sokat kellene még írnom ezek felől, ha egészen le akarnám írni: mennyire vitték és miképp oszlottak szét...²⁷*

A Francsics által gyengéd érzelmek kíséretében felidézett „borbély banda”, s a magyar fegyveres polgárok zenekara is egy-egy jellegzetes színfoltja volt Pápa város ma még kevésbé ismert zenei múltjának, melyről idővel bizonyára átfogóbb és plasztikusabb kép is megrajzolható.

HUDI JÓZSEF

²⁵ Egy icce = 0,84 liter.

²⁶ Morvay József számadó parancsnokhelyettes (adjutáns) számadása arra is rávilágít, hogy Morvay, mint gombkötő, jó bevételre tett szert, hiszen csak a csapatzászlóhoz való aranyrojtok és „két bontsok” ára és a munkadíj fejében 300 forintot kapott. A zászló készítéséhez a formaruhás polgárok és „városi urak” 334 forint 27 forint önkéntes adománnyal járultak hozzá. A formaruhások egyenként 1–5 forint közötti összeget adtak, az összeírás néhányuk foglalkozását is említi (csizmadiák, csapók, szabók). Emellett a közel 80 „nem forma ruhás polgár” ajándékozása azt mutatja, hogy a városi polgárság fontosnak tartotta a zenekar megalakítását.

²⁷ FRANCICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. (Válogatta, sajtó alá rendezte Vörös Károly). Bp., 1973. 63–64.